

פרשת בלק

הוי מתלמידיו של אברהם אבינו !

את הקורות עם בלעם בעודו רכוב על אתונו בדרכו לקלל את ישראל, דורשים חכמינו זכרונם לברכה כרומזים על טיבו המדויק של המאבק בין ישראל לבלעם. כך את הכתוב (במדבר כב, כד): "וַיַּעֲמֵד מִלְאָךְ ה' בְּמִשְׁעוֹל הַפְּרָמִים גֹּדֵר מִזֶּה וְגֹדֵר מִזֶּה", דורשים חז"ל (במדבר רבה כ, יד): "אין אתה יכול לשלוט בהם, שבידיהם 'לַחַת פְּתָבִים מְשַׁנֵּי עֲבָרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם פְּתָבִים' (שמות לב, טו)".

אף את טענת האתון בשעה שפתח ה' את פיה (במדבר כב, כח): "מָה עָשִׂיתִי לָךְ כִּי הִפִּיתָנִי זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלִים", דרשו חכמים (במדבר רבה שם; הובא בפירושו רש"י על אתר): "רמזה לו - אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלוש רגלים".

נראים הדברים כי אלו סגולות המיוחדות לישראל, המיטיבות להבהיר לבלעם מפני מה מאבקו אבוד מראש. ואולם שומה עלינו להבין במה חוֹדֵן של סגולות אלו - לוחות הברית הכתובים מזה ומזה ושלוש הרגלים שאנו חוגגים - ולשם מה נבחרו אלו דוקא לייצג את העם מול בלעם וקללתו.

א

אברהם אבינו ותלמידיו, בלעם ותלמידיו

עיקרי 'משנתו' של בלעם הרשע הלא המה כתובים במסכת אבות (פרק ה, משנה כב): "עין רעה, רוח גבוהה, נפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע". בית מדרשו של בלעם הוא מקור שלוש התכונות השליליות אותן מפרטת המשנה באבות (פרק ד, משנה כח): "הקנאה, התאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם". העין הרעה שמצטיין בה בלעם יסודה בקנאה ובצרות עין; רוחו הגבוהה היא המביאה לרדיפתו אחר הכבוד, ונפשו הרחבה, שאינה שְׂבֵעָה מרוב תענוגות, היא הבסיס לתאוותו הגדולה.

אל מול בית מדרשו של בלעם הרשע, מקור התכונות הרעות המוציאות את האדם מן העולם, נישא בגאון בית מדרשו של אברהם אבינו, שם הנחילונו אבותינו את שלוש המידות הטובות המנוגדות למידותיו השליליות של בלעם: "עין טובה, רוח נמוכה, נפש שפילה - מתלמידיו של אברהם אבינו" (אבות שם). אלו הן שלושת העמודים שעליהם העולם עומד, כפי ששנה לנו שמעון הצדיק: "על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים" (אבות א, ב).

עמוד גמילות חסדים מתקיים בכח העין הטובה, נקודת המבט החיובית של אדם לחבירו. כאשר אדם מאמץ לעצמו עין טובה - הוא קשוב לצרכיו של הזולת ונכון לסייע לו; קיומו של עמוד התורה הוא מכח רוחם הנמוכה של לומדיה, כדברי חז"ל (תענית ז, א): "למה נמשלה תורה למים?! לומר לך, מה מים מניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך - כך דברי תורה מניחים מי שרוחו גבוהה". לימוד התורה מתקיים אפוא במי שרוחו נמוכה ואין הוא מבקש לילך בגדולות ולרדוף אחר הכבוד. ואילו עמוד העבודה, עול מצוות ועבודת ה', אין לו יסוד כי אם בדיכוי תאוותיו של אדם, באימוץ נפש שפילה שאינה להוטה אחר תאוות העולם.

שלושת עמודי העולם, ירושה הם לנו מאבותינו - אברהם הנחילנו את מידת החסד, עין טובה; יצחק אבינו, שכולו עולה תמימה, הורנו סדר עבודה, נפש שפילה; יעקב אבינו, בחיר האבות, זכה לעמוד התורה, "תִּתֶּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב" (מיכה ז, כ), התלוי ב"רוח נמוכה".

הרי לפנינו התורה כולה על רגל אחת: שלוש המידות הטובות - תורה, עבודה וגמילות חסדים - אל מול מידותיו המגוננות של בלעם הרשע - קנאה, תאוה וכבוד. אבותינו הקדושים הנחילוננו, כל אחד בדרכו, את המידות הטובות והפכונו למחזיקי העולם בביצור שלושת עמודיו.

ב

שלוש הרגלים כנגד שלוש המידות

מתורתו של בעל "שם משמואל" (בלק, תרע"ז ד"ה ברש"י ועוד) למדנו כי לשלוש מידות אלו אשר נחלנו מאבותינו ניתן ביטוי חד בשלוש הרגלים שנצטוונו לחוג מידי שנה, ולמעשה כל עיקרה של עבודת הרגלים היא להטמעת תכונות אלו בלבנו. ננסה לבאר את דבריו בשורות אלו:

א. בחג הפסח נצטוונו "מִשְׁכּוֹ וְיָקָחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵיכֶם" (שמות יב, כא), להורות על ההתנתקות מעבודת האלילים (ראה פירוש רמב"ן לשמות יב, ג), על קבלת עול מלכות שמים באמצעות ההכרזה על הכניסה בשערי עבודת ה' - "וְעִבְדְתָּ אֶת הָעֶבֶדָה הַזֹּאת בְּחֵדָשׁ הַזֶּה" (שמות יג, ה) - בקיום המצוה הראשונה שנצטוונו עליה. לפיכך אנו אוכלים בו "לֶחֶם עֲנִי" (דברים טז, ג), להורות על התנאי ההכרחי לעבודת ה' - "נפש שפילה", דיכוי פרץ התאוות הגשמיות המאיים להסיע את לב האדם מעבודת השם ית'.

בחג הפסח מקבל עם ישראל על עצמו את עול מלכות שמים ללא תהיות וללא תמיהות, "לְקַחְתָּ אַחֲרֵי בְּמִדְבַר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה" (ירמיה ב, ב), כמנהג העבד עם רבו שעושה כל את אשר יצוהו. זו אם כן עבודת חג הפסח - עמוד העבודה, כמסורת שבידינו מאת יצחק אבינו ועל ידי "נפש שפילה" שאינה להוטה אחר התאוות.

ב. בחג השבועות אנו חוגגים את קבלת התורה, בציינו את נכונותו של העם להקדים נעשה לנשמע ולבטל כליל את דעתם מפני דעת המקום, כביטוי החד ביותר ל"רוח נמוכה" שאינה מבקשת גדולה לעצמה וכל כולה כפופה לרצון ה' ולשמיעת דברי תורתו.

חג השבועות הוא כנגד יעקב אבינו, עמוד התורה, ועבודתו היא בהקדמת נעשה לנשמע, בהנמכת הרוח לשם קליטת דברי תורה המשוליים למים המניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך (ראה לעיל מגמ' תענית ז, א).

ג. חג הסוכות מכוון היטב כנגד עמוד החסד. מצוות החג מסמלות יותר מכל את אחדותו של העם ועמידתו כאיש אחד בלב אחד לעשות רצון ה', תוך כדי סיוע הדדי וגמילות חסדים. הן כך דרשו חכמים (סוכה כז, ב): "מלמד שכל ישראל ראויין לישוב בסוכה אחת"! הסוכה - כאותן ענני כבוד שהיא נועדה להזכיר לנו - משמשת כבית אחד לכלל העם. כך גם מצנת ארבעת המינים באה לשקף היטב את היות העם אגוד ומאוחד, חרף הגננים השונים שבו, כלשון המדרש (ויקרא רבה ל, יב): "קִשְׁרוּ כוֹלָם אֶגוּדָה אַחַת, וְהָן מַכְפִּירִים אֵלּוּ עַל אֵלּוּ".

במסגרת מצוות חג הסוכות אנו משלבים את כל רבדי העם, אף את הריקנים שבו שאין בהם לא טעם ולא ריח, לכלל אגודה אחת - מיסודה של אותה "עין טובה" שהנחילנו אברהם אבינו, עמוד החסד.

אלו, אם כן, שלש הרגלים של עם ישראל המצוין בשלש המידות הטובות: עין טובה, רוח נמוכה ונפש שפילה. את מהותן של שלש הרגלים מבקש בלעם הרשע לעקור מן העולם בכח מידותיו הרעות. בעינו הרעה מבקש הוא לגבור על חג הסוכות, ברוחו הגבוהה סבור הוא להלחם בחג השבועות ובנפשו הרחבה הוא מדמה לגבור על חג הפסח.

ורוח הקודש משיבה לעומתו: "אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים?!" - כלום סבור אתה שְׁיִפֶּה כח מידותיך המגונות מפֶּחַ רגליהם של ישראל, שכל כולן מְפֹרֵת מידותיהם הטובות?!

ג

שלש עבירות - כנגד שלש המידות

אלא שבלעם עודנו עומד במריו, מאמין שבידו היכולת להכריע את ישראל ולקללם בכח עינו הרעה, רוחו הגבוהה ונפשו הרחבה. לא זו בלבד, אלא שמבקש בלעם להכשיל את העם בשלש העבירות החמורות, שהן התוצאה הנוראה ביותר מאותן שלש מידות מגונות מבית מדרשו של בלעם:

בארסה של עינו הרעה תתפתח הקנאה השלילית בין איש לרעהו, וסוף דבר יבואו לידי שפיכות דמים; בהשפעתה של רוחו הגבוהה תנסק גאות האדם והרדיפה אחר כבודו תביאהו לידי גסות הרוח, עליה אמרו חכמים (סוטה ד, ב): "כל אדם שיש בו גסות הרוח - כאילו עובד עבודה זרה"; וכתוצאה בלתי נמנעת מנפשו הרחבה, הלהוטה אחר תאוות ארציות ומגושמות, ילכו וידרדרו עד לגילוי עריות.

ד

"מִזָּה וּמִזָּה הֵם כְּתָבִים"

"אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב (משלי כז, ו): 'נִאֲמָנִים פְּצָעֵי אוֹהֵב וְנִעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׁוֹנְאִי?! טובה קללה שקילל אֲחֵיהָ השילוני את ישראל יותר מברכה שבירכן בלעם הרשע! אחיה השילוני קלֵן בקֵנָה, אמר להם לישראל (מלכים א יד, טו): 'וְהִכָּה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל כְּאֶשֶׁר יְנוּד הַקֵּנָה' - מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבו בו - אין מזיזות אות ממקומו אלא הולך ובא עמהן, דממו הרוחות - עמד הקנה במקומו. אבל בלעם הרשע בירכן בארז, שנאמר (במדבר כד, ו): 'כְּאֶרְזִים' - מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין, אפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו - כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו" (תענית כ, א).

דבר נפלא למדונו חכמים : תכונתיהן הטובות של בני ישראל משולות לקנה, שכל רוחות שבעולם אין בכחן להזיזן ממקומו כי "שרשיו מרובין" - תהליך נביטתו היה איטי ויסודי, מקורותיו איתנים ואינם ברי חלוף.

כשם שלוחות הברית - מזה ומזה הם כתובים, חקוקים לכל רחבם בחקיקה עמוקה, כך מעלתם היחודית של מידותיהם של ישראל, תלמידיו של אברהם אבינו, היא בהיותם חקוקים היטב בנפשם ובתכונתם, עד שאין כח ביד כל רוח שבעולם להזיזן ממקומן.

בלעם הרשע, לעומתם, אינו יודע טיבה של עבודה מוסרית עקבית ועיקשת, אין הוא מכיר את תכונת הקנה כי אם את דרכו של הארז : כל הוייתו אינה אלא ברבדים השטחיים והחיצוניים של נפש האדם. לפיכך, גם אם דרך מקרה התעלה לדרגת "יִדְעַ דְעַת עֲלִיּוֹן" (במדבר כד, טז), אין לכך שום משמעות על אִפְיוֹ ותכונותיו הרעות ועוֹדְנוֹ כרוך אחר עינו הרעה, רוחו הגבוהה ונפשו הרחבה.

*

יוצא בלעם אל דרכו, חמוש במעלותיו הזמניות כִּיִּדְעַ דְעַת עֲלִיּוֹן' וכסבור הוא שבידו לקלל את ישראל. ורוח הקודש טופחת על פניו ואומרת לו : "אין אתה יכול לשלוט בהם, שבידיהם לָחַת פְּתָבִים מְשֻׁנֵי עֲבָרֵיהֶם מְזָה וּמְזָה הֵם פְּתָבִים". לא כמידתך - מידתם. אלו עמלו על תכונות נפשם הטובות והן להם חקוקות מזה ומזה, עמוקות וקבועות באפיים וכל רוח שבעולם - גם לא רוחך הגבוהה - תזיזן ממקומן!